

Temat 23: Twórczość ludowa.

Do najbardziej charakterystycznych dziedzin kaszubskiej twórczości ludowej zalicza się przede wszystkim haft, rogarstwo, rzeźbę, malarstwo na szkle, garncarstwo i plecionkarstwo.

Haft

Początki hafciarstwa kaszubskiego łączy się z działalnością powstałych w pierwszej połowie XIII w. klasztorów żeńskich – norbertanek w Żukowie i cysterek w Żarnowcu (w drugiej połowie XVI w. żarnowiecki klasztor przekazano benedyktyńkom). Przy klasztorach istniały szkółki, w których uczono m.in. haftowania. Kaszubskie klasztory twórczo przyswajały europejskie wzornictwo, wzbogacając je o miejscowe motywy. Najznamienitszym zabytkiem, który niegdyś znajdował się w klasztorze żukowskim (obecnie w Muzeum Narodowym w Gdańsku) jest, pochodzący z XIII w., tzw. płaszcz Świętopełka, który prawdopodobnie powstał na obszarze Włoch. Najstarszymi zachowanymi wytworami powstałymi już w samym Żukowie są ornaty z XVII i XVIII w. Obok szat liturgicznych w klasztorach wytwarzano czepece (złotogłowie).

Czepece wyszły z użytku na przełomie XIX/XX w. Dzisiaj ta forma wytwórczości ludowej przeżywa jednak swój renesans

(Źródło: <http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=1272>)

W XIX w. klasztory w Żukowie i Żarnowcu zostały skasowane przez władze pruskie. Powoli odchodziła w zapomnienie kultywowana przez nie sztuka *wësziwkù*, jak określa się po kaszubsku haft. Jej odrodzenie nastąpiło dopiero na początku XX w., za sprawą Teodory Gulgowskiej (1860-1951), która wraz z mężem Izydorem założyła w 1906 r. skansen we Wdzydzach. Dużą rolę w procesie odrodzenia dawnego haftu kaszubskiego odegrały także Franciszka Majkowska (1882-1967), która prowadziła m.in. kursy hafciarskie, zarówno

przed, jak i po II wojnie światowej, oraz związane z Żukowem siostry Zofia (1896-1970) i Jadwiga (1902-1968) Ptach.

Zeszyt ćwiczeń jednej z uczennic Franciszki Majkowskiej
(Źródło: <http://pbc.gda.pl/dlibra/publication?id=24199&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI>)

W haftcie kaszubskim używa się zaledwie kilku kolorów, które mają symboliczne znaczenie. Przyjmuje się, że trzy odcienie koloru niebieskiego symbolizują niebo, morze i jeziora, zielony – lasy i łąki, żółty – słońce i zboża dojrzewające na polach, bądź bursztyn i piasek morski, czarny – ojczystą ziemię, czerwony – krew przelaną za ojczyznę. Dominującymi motywami zdobniczymi są natomiast różne rośliny (np. chabry, bratki, niezapominajki, tulipany), choć pojawiają się także przedstawienia owadów.

W XX w. ukształtowało się kilka szkół haftu kaszubskiego, które różnią się kolorystyką i motywami zdobniczymi: żukowska, pucka, wdzydzka, wejherowska, chojnicka, a także słupska, tucholska, borowiacka.

Kaszubskie hafty na pocztówce

(Źródło: <http://www.phukaszub.pl/pl/p/Pocztowka-Kaszëbsczë-wësziwë-Hafty-kaszubskie/767>)

Rogarstwo

Rogarstwo, jako dziedzina twórczości ludowej, pojawiło się w konsekwencji zażywania przez Kaszubów tabaki, która znana jest na Pomorzu od XVIII w. Do jej popularności przyczyniło się panujące niegdyś przekonanie, że posiada właściwości lecznicze. Tabakę wyrabiano w specjalnych misach z liści tytoniu.

Dënica – misa do ucierania tabaki (fot. S. Geppert)

(Źródło: <http://naszekaszuby.pl/modules/myalbum/photo.php?lid=878>)

Tabakę przechowuje się w tabakierce wykonanej z krowiego rogu. Opis jej wyrobu podały Izabella Trojanowska i Róża Ostrowska w *Bedekerze kaszubskim: Odpowiednio wybrany nie za stary róg przepiłowuje się najpierw na trzy kawałki, z których wyjdą dwie tabakiery i, z ostrego zakończenia, rożek. Potem kawałki te smaruje się łojem lub olejem, kładzie na rozżarzone węgle i obraca, aż zrobią się miękkie. Robota to o mocno nieprzyjemnym zapachu, a przy tym precyzyjna, jeśli bowiem róg nie dość się nagrzej, pęknie przy wbijaniu na drewniane „kopyto”, jeśli za bardzo, przepali się. Tabakierki formuje się na kształt krótkiego, spłaszczonego walca, osobno przymocowując denko i przykrywkę z otworkiem do sypania tabaki. Rożki, zachowując spiczasty, lekko wygięty kształt bydlęcego rogu, po spłaszczeniu zostają uzupełnione tylko o denko, a tabakę wysypuje się z nich przez otworek w czubku, przygiętym ku dołowi na podobieństwo ptasiego dzioba i zatykanym kołeczkiem z drewna.*

Kaszëbsczi rózëk

(Źródło: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/22/Rozek_kaszubski.JPG/320px-Rozek_kaszubski.JPG)

W XX w. sławę ogólnokaszubską zdobyli tacy wytwórcy tabakier jak Franciszek Meyer z Mirachowa i Leon Bizewski z Gnieźdzewa. Rogarstwo rozwija się nadal, zwłaszcza na północy Kaszub (Józef Roszman z Gnieźdzewa, Jan Drzeźdżon ze Starzyna).

Rzeźba

Motywy przewodnim kaszubskich rzeźbiarzy była i jest głównie tematyka religijna. Ich dzieła zdobią często przydrożne Boże Męki i kapliczki, z kolei dzieła najwybitniejszych twórców można oglądać w muzeach. Do tego grona należy zaliczyć przede wszystkim zmarłego w 2013 r. Józefa Chełmowskiego z Brus (zob.: <http://ninateka.pl/film/sztuka-ludowa-i-naiwna-jozef-chelmowski>), Izajasza Rzepę (1904-2000) z Redy czy Czesława Birra (ur. 1962 r.) z Mściszewic (zob.: <http://www.youtube.com/watch?v=N3So7xyJBy0>; <http://www.youtube.com/watch?v=6gdaDL7s0Gg>). Rzeźbiarze sięgają także po tematy świeckie, związane m.in. z folklorem, z życiem codziennym Kaszubów, czy nawet polityką. (zob.: <http://www.youtube.com/watch?v=ahgMEdYlpAM>).

Józefa Chełmowski był artystą wszechstronnym, łączył m.in. rzeźbę z malarstwem
(Źródło: http://www.kaszubybezbarier.pl/var/ezwebin_site/storage/images/baza-atrakcji/brusy-muzeum-regionalne-jozefa-chelmowskiego/6619-2-pol-PL/BRUSY-Muzeum-regionalne-Jozefa-Chelmowskiego_large.jpg)

Malarstwo na szkle

Podobnie jak w przypadku rzeźby, tematyka tej uprawianej na Kaszubach od XVII w. dziedziny sztuki ludowej dotyczyła pierwotnie zagadnień religijnych. Współcześnie obecne są także motywy świeckie, np. pejzaże. Chociaż ta dziedzina sztuki ludowej znana jest na Kaszubach od kilku stuleci, to jeszcze w okresie międzywojennym uległa niemal zapomnieniu. Odrodzenie malarstwa na szkle nastąpiło pod koniec XX w. Do najbardziej znanych twórców należą Anna Basman-Dettlaff z Połczyna i Włodzimierz Ostoja-Lniski z Czerska.

Obraz Alicji Serkowskiej z Kartuz
(Źródło: <http://kul.org.pl/PlenerXXXI/images/Serkowska%203.jpg>)

Garncarstwo

Rozwijająca się w XIX w. produkcja fabryczna zaczęła systematycznie wypierać produkty wytworzone przez rzemieślników. Z istniejących niegdyś kilku ważnych ośrodków tej dziedziny sztuki użytkowej do czasów współczesnych przetrwał jedynie chmieleński, związany z rodziną Neclów. W Chmielnie działa Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów (zob.: <http://www.youtube.com/watch?v=W07L6iFn9vI>).

Dawna pracownia garncarska
(Źródło: <http://www.necel.pl/index.php/galeria-zdjec.html>)

Plecionkarstwo

Dawniej plecionkarstwo stanowiło, obok garncarstwa, ważną dziedzinę sztuki użytkowej. Jego początki sięgają średniowiecza, o czym świadczą znaleziska archeologiczne, np. w Gdańsku znaleziono sosnowe kosze z XI w. Produkowano je przede wszystkim na potrzeby gospodarstwa – kosze na ziemniaki, owoce, czy ryby. Jako surowca używano przede wszystkim korzenie sosny. Dzisiaj próbuje się reaktywować ten rodzaj wytwórczości ludowej, m.in. poprzez wykonywanie plecionki dekoracyjnej.

Jednym z nielicznych plecionkarzy jest Czesław Hinc z Kościerzyny
(Źródło: <http://muzeum.koszalin.pl/files/images/czeslaw.preview.jpg>)

Bibliografia

Drzeżdżon R., *Kaszubskie tabaka i rogarstwo*, Gdynia 2009.

Drzeżdżon R., *Klěka albo kaszubskie ABC... Kilka słów o Kaszubach i ich ziemi*, Gdynia 2007.

Gajek J., *Struktura etniczna i kultura ludowa Pomorza*, Gdańsk-Wejherowo 2009.

Gulgowski I., *O nieznanym ludzie w Niemczech. przyczynek do ludoznawstwa i krajoznawstwa Kaszub. Von einem unbekanntem Volke in Deutschland. Ein Beitrag zur Volks- Und Landeskunde der Kaschubei*, Berlin 1911-Gdańsk 2012.

Haft kaszubski, oprac. W. Błaszowski, Gdańsk 1965.

Kukier R., *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdynia 1968.

Kwaśniewska A., *Rzemiosło garncarskie na Kaszubach na terenie Kaszub od końca XVIII w. do 1939 r.*, Gdańsk 2006.

Lorentz F., Fischer A., Lehr-Spławiński T., *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934.

Ostrowska R., Trojanowska I., *Bedeker kaszubski*, Gdańsk 1978.

Stelmachowska B., *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań 1937.

<http://dobrestroje.pl/czepce-zlote-z-okolic-pomorza-gdanskiego/>

<http://ninateka.pl/film/sztuka-ludowa-i-naiwna-jozef-chelmowski>

<http://www.najigoche.kaszuby.pl/artukul/artukul=588,haft-kaszubski/>

<http://naszekaszuby.pl/modules/artykuly/print.php?articleid=114>

<http://przemieni.50webs.com/kultura/hafty.html>

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4vuoS1oZ2jsJ:www.zukowo.pl/porta1/pdf/id/216.html+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl>